

Passat i present de la Setmana Santa inquera; itineraris, processons i aspectes destacables

---

Cristòfol Rotger Pujadas¹ i Miquel Ferrer Mulet²

1) Estudiant de Geografia i membre de la Junta Directiva de la Confraria La Immaculada d'Acció Catòlica d'Inca. tofolrp99gmail.com

2) Estudiant de Dret i membre de la Junta Directiva de la Confraria del Sant Crist d'Inca. miquelferrer98@gmail.com

---

Paraules clau: processons, Setmana Santa, itineraris, tradicions, història.

Resum. *L'objectiu d'aquest comunicat és conèixer un poc més alguns dels aspectes de la Setmana Santa inquera. Us mostrarem quina ha estat l'evolució de les diferents processons, fent èmfasi a moltes que ja han desaparegut i a moltes altres que han anat sorgint amb el pas del temps.*

A més, donarem als diferents itineraris la importància que es mereixen i també parlarem sobre les curiositats més destacades de la història d'aquestes celebracions, acabant en l'actualitat, moment en què ha sorgit l'afany de recuperar alguns dels recorreguts i tradicions que ja s'havien perdut.

Keywords: Processions, Easter, Itineraries, Traditions, History.

Abstract. *The aim of this communication is getting to know a little bit more some of the aspects of Inca's Easter celebrations. We're going to show the evolution of the various processions, emphasizing in many of them that have already disappeared and many others that have emerged over the years.*

In addition, we will give the different itineraries the importance they deserve, and we will also talk about the most remarkable curiosities of the history of these celebrations, ending nowadays, when the desire to recover some of those itineraries and traditions that had been lost is born.

1. INTRODUCCIÓ

La Setmana Santa es pot definir com els darrers vuit dies de la Quaresma –és a dir, comprèn des del Diumenge de Rams fins al Diumenge de Resurrecció–, els quals l'Església catòlica dedica per recordar la passió, la mort i la resurrecció de Jesús. Aquesta festivitat se celebra a molts indrets de l'Estat espanyol, on en forma de processó molts penitents vestits amb l'hàbit corresponent a la seva confraria desfilen pels carrers acompanyant les diferents imatges representatives de la passió, mort i resurrecció de Jesús. Per a la població inquera, la Setmana Santa és una celebració que es troba molt arrelada gràcies a la seva gran tradició, la qual es fa evident en les processons, on padrins, pares i fills recorren els carrers de la ciutat. Unes festes de caràcter religiós en què es barregen els costums i les tradicions inqueres que s'han de conservar i valorar.

Tots els actes de la Setmana Santa inquera antigament es publicaven a revistes del poble, com n'és un exemple *La Veu d'Inca*, i també els capellans de les parròquies d'Inca informaven sobre els diferents esdeveniments perquè així el poble hi pogués participar activament. Fou l'any 1945 que, per tal de fer arribar a tota la població la informació d'aquestes celebracions, s'elaborà el primer programa de Setmana Santa, i a partir d'aquest any s'ha anat elaborant anualment. Aquests programes ens ajuden molt a saber quines eren les processons que es duïen a terme, quines s'han conservat i quines s'han perdut, com també molta informació sobre els diferents itineraris i tradicions de temps passats. És per això que en aquesta comunicació farem un gran èmfasi en el període comprès entre l'any 1945 fins a l'actualitat.

Per poder realitzar la comunicació, hem utilitzat com a fonts nombrosos llibres, com *10 anys de Setmana Santa d'Inca* o *Pregons de la Setmana Santa d'Inca*, en els quals apareixen els diferents pregons que s'han celebrat al llarg de la història de la Setmana Santa inquera. També hem utilitzat llibres com *El Sant Crist d'Inca*, *Les Confraries de Mallorca o el d'Antoni M. Alcover Corema*, *Setmana Santa i Pasqua*. D'altra banda, hem obtingut nombrosa informació a partir del *Llibre d'actes de la Comissió de Confraries d'Inca*, facilitat per Jaume Tortella Planas, al qual es troben escrites a mà les diverses reunions, des del dia 11 de juny de l'any 1984 fins dia 15 de gener de 1996, i a partir d'entrevistes a Santiago Cortès Forteza (el setembre del 2018) i a Jaume Tortella Planas (l'agost i el setembre del 2018). Cal destacar la informació extreta de les diverses revistes i els diferents diaris presents a Inca en l'antiguitat, com és l'exemple de *La Veu d'Inca*, i finalment també molta informació prové dels programes de Setmana Santa de l'Arxiu Històric del Sant Crist (AHSC) i d'imatges l'Arxiu Històric Municipal d'Inca (AHMI).

2. ABANS DEL 1945

La Setmana Santa a Mallorca té molts anys d'història, però quin és l'origen d'aquesta devoció a la nostra illa i, en particular, a Inca? No està gaire clar el

començament i resulta difícil d'explicar. La tradició de la Setmana Santa d'Inca és important com en tot món cristià, el problema és que la documentació que es té al respecte és poca i imprecisa. Això provoca que no es pugui dir amb total seguretat quan i com començaren aquestes celebracions. El que es pot imaginar és que en els primers moments de cristianisme a Mallorca ja es duïen a terme processons i diferents actes en la Setmana Santa.

Ja des del segle XIV hi ha indicis d'aquestes celebracions; com bé explicà don Jaume Llompart Salvà en el seu pregó del Dilluns Sant de l'any 1992, en el Divendres Sant se celebrava el Davallament, una representació teatral dels episodis del davallament i sepultura de Crist amb una finalitat pedagògica. Dos segles més tard (s. XVI) trobam a Palma l'origen d'una de les processons més importants, el Dijous Sant. Fou la Confraria de la Preciosíssima Sang de Nostre Senyor Déu Jesucrist la que va establir el costum de desfilar pels carrers de Palma en forma de processó. Aquesta tradició al llarg dels anys s'anà estenent als diferents municipis de l'illa que tenien un hospital. Inca és un d'aquests casos, ja que tenia l'Hospital d'Inca, que fou el primer hospital fundat a la Part Forana al s. XVIII.

Antigament, en les processons, els penitents no es trobaven emmarcats en una confraria com és el cas d'avui en dia, sinó que tapats i amb el rostre cobert acompanyaven Jesús amb la creu en els Dotze Sermons. Aquest era un viacrucis escenificat, que se celebrava el capvespre del Diumenge de Rams. Mn. Antoni Maria Alcover, en el seu llibre *Corema, Setmana Santa i Pasco*, ho descriu de la següent manera:

“Surten de la sagristia els penitents, es Trompeter, que du amb una mà una trompeta ben llarga i li fa pegar uns quants quècs molt esglaïosos, i amb s'altra mà mena el Bon Jesús fermat amb una corda pès coll; darrera hi va n'Estira-cadenes, que aguanta sa cadena que el Bon Jesús du passada per sa cinta. Al costat del Bon Jesus hi va es Bon Lladre i es Mal Lladre i un jueu amb una llança per guardar que es tres reus no fugin, i llavó hi ha un altre jueu que tragina sa creu que ha de carregar an el Bon Jesús tot d'una que li hauran llegit sa sentència”

Però aquesta no era la primera processó de la Setmana Santa en el nostre municipi, sinó que al matí del mateix dia, el Diumenge de Rams, abans de l'ofici i després de beneir els rams es duïa a terme una processó que s'encaminava cap al monestir de Sant Bartomeu. Segons la crònica de Ca Nostra número 28, de dia 1 d'abril 1922, així se celebrà aquest mateix any: “Després de la benedicció de rams, seguint el tradicional costum, la processó se n'és pujada al convent de les monges tancades. I allà d'alt s'ha parada per escoltar el sermó de la diada. De retorn s'ha començat l'ofici amb la 'Passió' cantada.”

A Inca l'any 1700 ja existien confraries, com bé s'explica en el *Llibre d'actes de la Comissió de Confraries d'Inca*, però aquestes eren molt diferents de les que

avui en dia coneixem. Una confraria és una agrupació de persones que tenen uns interessos comuns. Antigament hi havia diferents confraries sovint molt vinculades als gremis, en són exemples la Confraria de Sant Cristòfol, del gremi dels blanquers i assaonadors, o la Confraria de Santa Llúcia, del gremi dels sastres, entre d'altres. Aquestes confraries estaven dedicades a promoure el culte i la veneració de la seva o les seves imatges, o al sant al qual estaven encomanades, i a la salvació de l'ànima dels confreres.

Avui en dia les confraries inquieres són diferents, són confraries de caràcter penitencial. Com explica Santiago Cortès Forteza, si cercàssim una definició de confraria de Setmana Santa, podríem dir que és una agrupació de fidels de l'Església que tenen per finalitat viure i fer viure intensament el misteri de la mort i la resurrecció de Jesús. La primera confraria de caràcter penitencial a Inca no arribà fins a l'any 1937, fou la Joventut Seràfica.

No fou fins a l'any 1915 que arribaren les avui conegudes "Caraputxes" a la capital del Raiguer. "Pareix que alguns catòlics desitjosos de donar més importància i caràcter a les funcions de Setmana Santa, enguany volen introduir-hi el costum d'anar-hi vestits de caperutxa", "són hàbits de penitència que primer s'anomenaven sacs de cilici (...), les persones que vegem les caperutxes a las processons, ara qui comencen a Inca, deven acostumar-se a mirar-les com a penitent", així ho explicava la revista *La Veu d'Inca* al número 68 aquell mateix any. Aquestes caraputxes, però, a diferència de les d'avui en dia no estaven integrades dins cap associació.

Un fet destacable dins la història d'aquestes celebracions fou la Segona República. Aquest esdeveniment històric afectà de manera directa les celebracions religioses i, com no podia ser d'altra manera, la Setmana Santa inquera. Entre el 1931 i el 1936, coincidint amb la Segona República, fou una època en la qual es perdé molt la manifestació pública d'aquestes mostres de fe i penediment. Algunes de les processons es deixaren de celebrar pels carrers d'Inca i es passà a fer-ho dins temples, però, encara així, mai es deixaren de dur a terme.

Just després de la Segona República, es creà la primera confraria de caràcter penitenciar. Fou exactament l'any 1937 que es creà la Confraria de la Joventut Seràfica. A partir d'aquí, les caraputxes ja s'anaven integrant dins associacions, com és l'exemple d'aquesta confraria o moltes d'altres que s'anaren creant posteriorment.

Cal destacar dins la història de la Setmana Santa inquera el "dimecres dels mens". Com bé ho explica Gabriel Pieras Salom al llibre *Notes d'Inca, coses nostres*, el Dimecres Sant es feia un mercat de xots a la plaça dels porcs. Allà es venien xots o cabridets a les diferents famílies, i els al·lotets de cada casa anaven amb els pares a cercar-lo i se l'enduïen amb una corda, i l'horabaixa del dimecres tots els nins i nines anaven a pasturar el xot. El Dijous Sant ocorria molts cops un fet ben curiós, així ho esmenta Gabriel Pieras: "Era que el mateix

dijous molts de nins anaven a veure passar la processó i feien agenollar el seu anyell quan passava el Bon Jesús o una altra figura representativa.” Finalment el Divendres Sant era l’hora de matar-lo per fer panades, era un dia trist per als nins i nines, ja que havien de matar el xotet que els havia acompanyat aquests dies.

Les del Dijous i del Divendres Sant eren les processons per excel·lència. El Dijous Sant s’avançava el mercat per respectar l’ordre de les celebracions, i no hi havia cine ni es jugava a cartes, etcètera. La processó del Dijous Sant era coneguda popularment pel poble com processó de la Sang, ja que la imatge que

Fig. 1. Crist de la Sang del monestir de Sant Bartomeu. Font: Guillem Reus

es treia no era el Sant Crist d’avui en dia, sinó que el Crist de la Sang del monestir de Sant Bartomeu. A més, antigament, a diferència d’altres pobles, no hi havia gent als carrers que contemplàs la processó, perquè la gent feia i seguia la processó; tampoc hi havia ni domassos als balcons, i les portes de les cases estaven tancades com a símbol de recolliment i de dol davant la mort de Jesús.

El Dissabte Sant, a Inca hi havia una tradició que avui ja s’ha perdut. Aquesta era coneguda amb el nom de *salpàs*, i consistia en la visita i beneïda per part del capellà amb un escolà que duia el poalet amb el salpasser a totes les cases del poble. Així ho explicà Jaume Gual en el seu pregó de l’any 1997:

“Al davant anava un escolanet dient ‘enceniu el llum que ve el salpàs!’ S’encenia la llum d’oli o de candela. Es beneïa la casa i es recollien els billets que donaven fe de tots els membres de la família que havien sortit de la parròquia. Un escolanet enfilava els billets amb una agulla. Les famílies aportaven donatius en doblers o en espècie. Les possessions i les cases de fora vila rebien la visita del salpàs la setmana després de Pasqua.”

Finalment el Diumenge de Resurrecció era un dia de goig, repicaven les campanes, sonaven músiques alegres, esclataven trets de pau, volaven coloms... A la processó de l'encontre hi acudia tot el poble, una processó que des d'un principi sortia de Santa Maria la Major, tant Jesús ressuscitat com la Mare de Déu. L'únic canvi que hi ha hagut al llarg dels anys ha estat la sortida de la Mare de Déu, que avui dia surt de la parròquia de Sant Domingo. L'encontre sempre s'ha duit a terme al mateix lloc, al carrer de Jaume Armengol. Així ho expliquen els apunts històrics de Gabriel Pieras Salom de l'any 1923 ( ): "A dita encontrada la música rompé amb la Marxa Reial, i després el clero cantà el Regina Caeli, i acabada s'organitzà tota la processó que recorregué l'itinerari acostumat. Anava davant el Bon Jesús, seguia la Mare de Déu amb les tres Maries; els ministres, l'Ajuntament, la música i les dones."

Cal destacar que durant molts anys les processons de la Setmana Santa inquera no acabaven el Diumenge de Resurrecció, sinó que el Dilluns de Pasqua hi havia el conegut "Sermó del Ramell". Com bé explica la crònica *Ca Nostra* número 109, del 2 de maig del 1925: "La Comunitat parroquial puja en processó a l'església de les Monges Tancades, per celebrar-hi la festa del Ramell. El Coremer, hi fa el darrer sermó de la corema, despedint-se del poble inquer amb l'entrega del ramell espiritual. Déu li pag les bones lliçons que nos ha dades."

3. A PARTIR DE L'ANY 1945

L'any 1945 fou un any que marcà un punt d'inflexió en aquestes celebracions per diverses raons. D'una banda, el sacerdot Rnd. Sebastià Garau Fiol donà una gran empenta a les dites manifestacions religioses i populars, és a dir, donà a les processons el caire que encara a dia d'avui tenen. De l'altra, fou el primer any que va sortir en processó la imatge del Sant Crist, i deixà de sortir la imatge del Sant Crist de la Sang de l'església de Sant Bartomeu. A més, aquest mateix any, la Confraria del Sant Crist d'Inca inicià l'elaboració dels programes de Setmana Santa, els quals s'han convertit en una part fonamental d'aquestes dates. En un principi els programes tan sols eren una simple nota informativa dels horaris i itineraris de les processons, i també de les reunions encaminades a organitzar els diferents torns de ciutadans que havien de portar les imatges durant aquestes. A partir d'aquí, amb tres confraries ja formades, se n'anaren creant moltes altres, com n'és un exemple –dos anys més tard– la Confraria de la Immaculada d'Acció Catòlica, fins avui en dia, en què la Setmana Santa inquera compta amb un conjunt de nou confraries.

No hem d'oblidar que les celebracions dins la Setmana Santa corresponen a les quinze estacions del viacrucis cristià. D'aquesta manera, el nostre treball se centrarà a partir d'ara en les celebracions de Setmana Santa d'Inca que transcorren des del Dissabte de Rams fins al Diumenge de Resurrecció,

amb el seu ordre dins els actes de la Setmana Santa inquera.

Abans d'això, però, creim necessari destacar la creació de la Comissió i de la posterior Associació de Confraries de la Setmana Santa Inquera. Abans de l'any 1983, no hi havia hagut mai cap associació que s'encarregàs de l'organització de la Setmana Santa. Com bé ens explica Jaume Tortella, l'únic que es feia per guardar l'ordre a les processons era un sermó, fet pel capellà de la parròquia (en aquests anys Joan Lliteras), que explicava les pautes que s'havien de seguir: s'havia de guardar silenci i respecte. No fou fins a l'any 1983 que arribà el capellà Sebastià Salom al poble, i visqué la Setmana Santa del 1984 i no li va agradar. A partir d'aquí, va cridar un membre de cada confraria, els va reunir, i així fou com es creà la Comissió de Confraries d'Inca, amb Sebastià Salom com a coordinador.

Fig. 2. Primer programa de Setmana Santa. Font: AHSC

Més endavant, es creà l'actual Associació de Confraries de la Setmana Santa d'Inca, l'any 1992 es feren uns Estatuts, que foren aprovats per la Comissió i s'enviaren al bisbat. Així ho explica l'acta número 50 de dia 29 d'abril de 1992 del *Llibre d'actes de la Comissió de Confraries*: "Después de analizar cada artículo de los estatutos anteriormente citados por los miembros de la Comisión, son aprobados por unanimidad. Se acuerda elevar los estatutos al Obispado, para que si procede, sean aprobados y legalizados", i el 1993 Miquel Amer Llompart fou el primer president de la dita associació.

3.1. Dissabte de Rams

El Dissabte de Rams com a dia de celebració d'actes de Setmana Santa és molt recent. Avui en dia s'hi duu a terme el pregó concert de la Setmana Santa, que fa de començament dels actes de la Setmana Santa inquera. Aquest acte se celebrà per primer cop l'any 1986, amb el pregó d'Antoni Pons Sastre. Aleshores s'inicià un dels actes puntuals de la Setmana Santa inquera

i que ha anat tenint continuïtat fins avui en dia. Aquest pregó concert, però, no es dué a terme el Dissabte de Rams fins a l'any 1999, ja que entre els anys 1998 i 1994 es realitzà el Diumenge de Rams, i entre el 1993 i el 1986 se celebrava el Dilluns Sant.

Aquest pregó concert fou creat, segons explica Jaume Tortella Planas en el pròleg del llibre *10 anys de Setmana Santa d'Inca*, amb l'objectiu d'arreglar, entorn del misteri pasqual, aquells inquers de naixement o adoptius per poder escoltar dels seus propis llavis aquelles paraules, aquelles recordances històriques, pressentint més enllà d'aquestes el seu gran amor cap a la ciutat d'Inca; però també rebre de les seves proclamacions el significat personal de les creences en el record de la passió, la mort i la resurrecció del Crist.

A més, per enllestir el pregó, es creà l'any 2016 la processó dels Estendards, que se celebra moments abans del pregó, i que transcorre des de la parròquia de Sant Domingo fins a Santa Maria la Major, que és on es du a terme el concert. A aquesta processó, només hi assisteixen tres representants de cada confraria, els quals duen el seu estendard corresponent per poder-lo deixar a l'altar de Santa Maria la Major.

3.2. Diumenge de Rams

El Diumenge de Rams cada parròquia celebra el matí, amb les beneïdes dels rams d'olivera i palmes, l'arribada de Jesús a Jerusalem. Durant molts anys, abans de l'any 1945 es duia a terme una processó el matí cap al monestir de Sant Bartomeu, i l'horabaixa els Dotze Sermons, com hem indicat anteriorment.

Més endavant, com explicarem posteriorment, es va produir una reducció del recorregut de la processó del Dijous Sant. la reducció fou al barri de Crist Rei, l'any 2007 es deixà d'anar-hi. Aquest fet ajudà anys més tard a organitzar una processó que partís de l'església de Crist Rei i arribàs a la parròquia de Santa Maria la Major. Així, aquesta processó arribà al moment idoni, i l'any 2010 se celebrà per primer cop amb el següent recorregut: església de Crist Rei, carrers de Costa i Llobera, avinguda del General Luque, carrer del Tren, Llopart, Major i Sta. Maria la Major.

D'altra banda, l'any 2015 a la residència Nova Edat de Crist Rei se celebrà una missa amb la visita del Crist del Perdó i la Bona Mort. D'aquesta manera a partir de l'any 2016 s'establí la tradició de sortir la Confraria del Crist del Perdó i la Bona Mort en processó cap a la residència, on després es du a terme l'eucaristia.

3.3. Dilluns Sant

Durant la Setmana Santa inquera, el Dilluns Sant ha estat durant molts anys un dia buit dins la religiositat del poble. Només cal destacar que els anys 1982, 1983 i 1984 es va celebrar un Festival Literari Musical organitzat per la

Confraria de Sant Tomàs d'Aquino, celebrat al Teatre Principal d'Inca. També el vespre del Dilluns Sant, com hem explicat abans, des de l'any 1986 fins a l'any 1993, s'hi dugué a terme el pregó concert.

3.4. Dimarts Sant

Del Dimarts Sant, cal destacar la creació del viacrucis. Com bé ens conta Jaume Tortella, molta gent confon la processó del silenci amb el viacrucis, potser és perquè el seu origen és un poc confús. En la història de la Setmana Santa inquera només ha existit una processó del Silenci, feta únicament pel St.º Entierro. Aquesta processó es deixà de fer, i més endavant la mateixa Confraria la va voler recuperar. La proposta fou acceptada i, a més, s'hi va incloure la participació de totes les confraries. En aquell temps hi havia un Consell Interparroquial, aquest era un organisme format per representants de diferents organitzacions d'àmbit religiós existents a Inca, i allà es comentà la intenció de recuperar la processó del Silenci. Un cop exposada la proposta, la Mare Magdalena Llobera Ramis, que era la superiora de la Puresa, va proposar que en lloc d'això es fes un viacrucis, i d'aquesta manera es va crear el viacrucis d'avui en dia.

Així es troba anotat al *Llibre d'actes de la Comissió de Confraries*, concretament a l'acta número 7, que data de dia 19 d'abril de 1985:

“Por primera vez en la historia de la Semana Santa de Inca, se organizaba para la noche de hoy una nueva procesión. Se le ha dado el nombre de Procesión del Via Crucis, y en su recorrido visita todas las iglesias de nuestra ciudad. A diferencia de otros desfiles, el de hoy no está reservado únicamente a los Penitentes, sino que pueden participar todos los fieles que lo deseen. Es opinión unánime de la Comisión de Cofradías, que la procesión de hoy, ha constituido un auténtico éxito a todos los niveles, tanto de organización como de participación ciudadana, siendo a nuestro entender, el desfile mejor de los tres efectuados”.

L'any 1985, la processó feia les següents estacions: 1^a i 2^a a Santa Maria la Major, 3^a i 4^a a Sant Francesc, 5^a i 6^a a Crist Rei, 7^a i 8^a a Sant Domingo, 9^a i 10^a a les monges tancades, 11^a i 12^a a La Puresa, 13^a i 14^a a Santa Maria la Major. No fou fins al 1988 que es va produir un altre canvi considerable: es va afegir una estació al centre escolar de La Salle. Més recentment, l'any 2016, s'incorporà una altra estació a la Residència Miquel Mir degut a la creació d'una nova confraria, Jesús en el Huerto. D'aquesta manera avui en dia el viacrucis consta de les següents estacions: "Sta. Maria la Major, Residència Miquel Mir, Sant Francesc, Crist Rei, Sant Domingo, La Salle, Sant Bartomeu, La Puresa, Sta. Maria la Major."

3.5. Dimecres Sant

Dins la història de la Setmana Santa inquera, el Dimecres Sant no ha tengut gaire importància com a dia de celebracions. Cal destacar que durant una sèrie d'anys, com explicarem a l'apartat del Dijous Sant, es duia a terme a Inca una processó del Silenci a càrrec de la Confraria del Santo Entierro, després de la processó del Dijous Sant. Aquesta processó del Silenci l'any 1961 se celebrà en Dimecres Sant, i l'any 1962, en què tengué lloc de nou en el Dijous Sant, podem veure que tenia el següent recorregut: "Monjas, A. Esquivias, Jover, Biniamar, Iglesia Santo Domingo, Jaume Armengol, Joan Seguí, Gral Franco, Plaza Santa Maria la Major, Iglesia Parroquial".

Un fet important del Dimecres Sant és l'entrada de passos. Aquest no és un acte litúrgic en si, però ja forma part de la tradició inquera. Al voltant de les 18 h, tots els passos són duits des de les seves respectives seus a l'església de Santa Maria la Major. Els passos s'entren a l'església gràcies als portadors de les diferents confraries, juntament amb distints confreres que hi assisteixen per donar una mà. D'aquesta manera, el matí del Dijous Sant tots són dins Santa Maria la Major per a la seva preparació per a les processons.

3.6. Dijous Sant

Fent referència al Dijous Sant, començarem parlant de l'any 1945. Aquest any únicament trobam la processó del Dijous Sant, la qual sortia a les 20 h i era anomenada "Procesión a los Monumentos". El seu itinerari era: "P. de la Iglesia, Calle Fortuna, Campana, P. Virgen de Lluch, Calle Feria, Agua, Alfareros, Valella, Sineu, Viento, Iglesia de S. Francisco, Calle de S. Francisco, Frco. Navarro, P. del Ángel, Calle Jaime Armengol, Sto. Domingo, Iglesia de Sto Domingo, Calle de Biniamar, Jover, S. Bartolomé, Tapia, Monjas, Iglesia de S. Jerónimo, Calle Monjas, Alférez Esquivias, S. Bartolomé, Plaza España, Calle G. Franco, Iglesia Parroquial". Aquest itinerari va sofrir un canvi significatiu l'any 1963: es continuà el mateix recorregut fins al carrer de S. Bartolomé, on la processó en lloc de pujar i voltar cap al carrer Tapia baixà cap a la "Plaza España, Calle G. Franco, Iglesia Parroquial". Fou aquest any que es va suprimir que la processó visitàs el monestir de Sant Bartomeu.

Recordem que des de l'any 1945 fins a l'any 1956 el programa d'actes de la Setmana Santa era únicament elaborat per la Confraria del Sant Crist, i no fou fins a l'any 1956 que també hi col·labora el Santo Entierro. A partir del 1984 el programa ja era editat per totes les confraries amb la col·laboració de les parròquies.

Cal destacar un fet important que recorda Jaume Tortella Planas:

“Fou l'any 1958, primer any que va sortir en processó la imatge de la Dolorosa, talla policromada de l'escultor Frederic Marès. Aquest any la Dolorosa sortí el Dijous Sant acompanyant Sant Crist, i un fet curiós fou que les dues imatges no pujaren fins al Monestir de Sant Bartomeu, sinó que s'aturaren a la cantonada del carrer de sa Tapia, per una simple raó, aquell carrer, més que un carrer pareixia un torrent!”

Aquest any va ser l'únic que la imatge de la Dolorosa sortí el Dijous Sant.

El següent canvi d'itinerari fou l'any 1984, en què la processó sortia i recorria els següents carrers: “P. de la Iglesia, Calle Fortuna, Campana, P. Virgen de Lluch, Calle Feria, Agua, Salut, Valella, Cerdà, Viento, Iglesia de S. Francisco, Calle de S. Francisco, Murta, P. del Ángel, Jaume Armengol, Calle General Luque, Costa i Llobera Parròquia Crist Rei, Capità Cortés, Germanies, Iglesia de Sto. Domingo, Calle Sant Domingo, Jaume Armengol, Comerç, Plaza España, Carrer Major, Iglesia Parroquial”. Podem apreciar que molts carrers no coincideixen amb els anteriors itineraris esmentats, i és a causa del canvi de noms dels carrers durant la democràcia.

D'altra banda, com bé explica Jaume Tortella Planas, durant molts anys no es van utilitzar les matraques. Aquestes són un instrument que en sacsejar-se provoca un soroll, això permet la comunicació entre les diferents confraries. Un toc llarg significa aturar-se, i dos tocs curts significa reprendre la marxa. Per deixar de banda les aturades innecessàries, es van deixar d'emprar durant un temps, i l'únic que aturava la processó eren les “vasciles” del davant, que tenien les aturades ja premeditades. Encara així, en l'actualitat se segueixen utilitzant dites matraques.

És important esmentar un fet que va tenir gran repercussió fins al punt que l'hem trobat anotat al *Llibre d'actes de la Comissió de Confraries*; concretament a l'acta número 7, que data de dia 19 d'abril de 1985, hi consta el següent:

“Hace ya muchos años que la procesión del Jueves Santo, crea una serie de problemas, que pese a los intentos de solución, nos escapas cada año. Falta de entendimiento entre las siete Cofradías, mal comportamiento de los Cofrades y también entre ellos y el público, parece que son las principales causas. A todo ello hay que añadir el gran esfuerzo que supone la modificación del recorrido para ir a Cristo Rey, y es ésta, en opinión de algunas Cofradías, la causa principal de todos los males,

opinión no compartida por otras Cofradías, que alegan que antes de que se decidiera efectuar el actual itinerario, ya existían los mismos problemas, se recuerdan las calles de San Francisco y San Bartolomé...”

Podem apreciar que ja des de l'any 1990 els itineraris del Dijous Sant es van anar reduint a poc a poc, suprimint carrers i fent el trajecte més curt. L'any 1990 el recorregut passà a ser el següent: “P. de la Iglesia, Calle Fortuna, Campana, P. Virgen de Lluch, Born, Calle de S. Francisco, Iglesia de S. Francisco, Vent, Fray Júpiper Serra, Gran Via Colon, Calle General Luque, Costa i Llobera Parròquia Crist Rei, Capità Cortés, Germanies, Iglesia de Sto Domingo, Calle Sant Domingo, Jaume Armengol, Comerç, Plaza España, Carrer Major, Iglesia Parroquial”.

L'any 2007 fou un any d'inflexió a la Setmana Santa inquera, ja que es va acordar suprimir el tros d'itinerari que anava a Crist Rei. Aquesta decisió es va prendre per dos motius: en primer lloc, per la construcció del túnel que passa per sota de les vies del tren, el qual dificultava molt la desfilada dels diferents passos, i en segon lloc, a causa de la reduïda quantitat persones que presenciaven la processó a la barriada de Crist Rei. Aquesta processó acabava a altes hores del vespre i gairebé les úniques persones que hi havia al carrer eren les que hi participaven; per aquests motius, l'itinerari es canvià i passà a ser el següent: “Sta. Maria la Major, plaça de Santa Maria la Major, Campana, Born, Sant Francesc, Vent, fra Juníper Serra, Gran Via de Colom, General Luque, Ramon Llull, Germanies, Sant Domingo, Jaume Armengol, Comerç, plaça Espanya, Carrer Major i Santa Maria la Major.”

Cal destacar que aquest any es tenia previst que la Confraria del Sant Crist del Perdó i la Bona Mort desfilàs per la barriada de Crist Rei i s'unís a la processó juntament amb la resta de confraries. El recorregut per Crist Rei havia de ser: església de Crist Rei, carrer de Blanquerna, Santiago Rusiñol, Francesc de Borja Moll i avinguda de les Germanies fins al creuer amb el carrer del Beat Ramon Llull. En aquest punt la Confraria s'afegí a la processó fins a la parròquia de Sta. Maria la Major. A causa de l'amenaça de tempesta, les confraries que havien de sortir de Santa Maria la Major van decidir anul·lar la seva processó, i això provocà que la Confraria de Crist rei hagués de canviar el seu itinerari previst, que fou: parròquia de Crist Rei, carrer de Blanquerna, Santiago Rusiñol, Francesc de Borja Moll, General Weyler, Joan Alcover, Costa i Llobera, Blanquerna i parròquia de Crist Rei.

Durant els anys en què la processó del Dijous Sant anava a Crist Rei, s'interpretava el toc de silenci, interpretat per una trompeta de la Unió Musical Inquera, quan el Sant Crist passava per davall del pont del tren. Era un fet que tenia molta expectació, ja que s'havien d'aplegar les cames del tron del Sant Crist, pel fet que per l'altura no hi passava. Després d'aquest canvi de recorregut, el toc de silenci es realitza a l'arribada de la processó, quan el Sant Crist està disposat a entrar dins el temple de Santa Maria la Major.

Fig. 4. Sant Crist passant per davall el pont del tren. Font: AHSC

El darrer canvi destacable de la processó del Dijous Sant es produí l'any 2018, en què se suprimí el tros del carrer de les Germanies, Sant Domingo, i la processó pujà pel carrer del Bisbe Llompart des del carrer Ramon Llull fins a l'església de Santa Maria la Major.

D'altra banda, una processó que s'ha duit a terme alguns anys en el mateix Dijous Sant fou la coneguda processó del Silenci. L'any 1956 es realitzà per primer cop, únicament per la Confraria del Santo Entierro, i les caraputxes duïen la capa molt llarga, d'entre 5 i 7 metres de llargada. Aquesta processó es duia a terme després de la processó del Dijous Sant, a les 00.30, i més endavant es passà al Dimecres Sant. Aquest era el seu recorregut: "Plza. Santa Maria la Mayor, Sirena, Fuente, Monjas, A. Esquivias, Levante, La Salle, Monjas, A. Esquivias, San Bartolomé, Jover, Biniamar, Sto Domingo, J. Armengol, O. Llompart, R. Llull, G. Luque, Angel, Muntanera, Cruz, Torrente, M. Mir, Viento, San Francisco, M. Durán, T. Llobera, Pza. España, G. Franco y Parroquia".

3.7. Divendres Sant

Durant el Divendres Sant, la primera processó que consta als programes de Setmana Santa és la de l'any 1956, l'hora d'inici era les 20 h i el recorregut que es dugué a terme fou el següent: "Plaza Santa Maria la Mayor, Sirena, P. Oriente, Barco, Valella, Virtud, Torrente, Gran Vía Colón, G. Luque, J. Armengol, Sto Domingo, Calvo Sotelo, Malferits, O. Llompart, J. Seguí, G. Franco, Plaza Santa María la Mayor". L'any 1957 es produí un gran canvi i l'itinerari passà a ser:

“Plaza Santa Maria la Mayor, Fortuna, Campana, P. Organo, P. Oriente, Sirena, Mesones, San Bartolomé, Dureta, Santo Domingo, J. Armengol, G. Luque, Beato Ramon Llull, Obispo Llompart, Juan Seguí, Plaza España, General Franco, Plaza Santa María la Mayor”.

Un fet considerable que tengué lloc l'any 1958 és la creació de la imatge de la Dolorosa. Com s'ha citat amb anterioritat sortí el Dijous Sant i també el Divendres Sant. Cal destacar que aquell any la imatge sortí en darrer lloc, acompanyant el pas de la Confraria del Santo Entierro. És necessari recordar que la motivació de la sortida de les imatges de la passió de Jesús a la processó, a part de la veneració, també era per la funció didàctica. Avui en dia, aquesta funció didàctica no es respecta del tot, és per aquest motiu que creim que s'hauria de revisar l'ordre de les imatges en les processons.

Un altre canvi de recorregut que es produí l'any 1962 va ser: “Pza Santa Maria la Major, Fortuna, Campana, Virgen de Lluc, Borno, Francisco Navarro, Plza Angel, Jaume Armengol, J. Seguí, Plza España, Gral Franco, Santa Maria la Major”. Es mantingué l'itinerari fins a l'any 1984, en què va sofrir un petit canvi: en lloc de voltar pel carrer del Comerç (J. Seguí) seguia recte i voltava pel carrer de les Garroves cap a la plaça de l'Ajuntament, fins que enfilava el carrer Major cap a la parròquia de Santa Maria la Major. L'any 1985 tengué lloc un altre canvi, i la processó passà pels carrers i places de:

“Santa Maria la Major, Hostals, Plza. Espanya, Garroves, J. Armengol, Plza. Angel, Murta, Born, Plza. Verge de Lluc, Pau, Miquel Duran, Major, Plza. Santa Maria la Major. L'any 1988 es tornà a canviar Pza. Santa Maria la Major, Fortuna, Campana, Virgen de Lluc, Born, Murta, Plza. Angel, Jaume Armengol, General Luque, Ramon Llull, O. Llompart, Comerç, Plza. España, Major, Santa Maria la Major”.

Fou l'any 2018 quan va tenir lloc un dels canvis més destacables al recorregut del Divendres Sant. Com va dir el president de l'Associació de Confraries de Setmana Santa d'Inca a la presentació del programa, la finalitat era fer passar la processó per carrers estrets on es reduís la distància entre els confreres i el públic que anava a veure la processó.

El recorregut era: “Parròquia de Santa Maria la Major, plaça de Santa Maria la Major, carrer de la Campana, del Roser, de la Salut, de Can Valella, del Rector Rayó, dels Oms, de Sant Francesc, de la Pau, de l'Estrella, plaça d'Espanya, carrer Major i plaça de Sta Maria la Major”. Aquest canvi d'itinerari va aixecar un gran interès, ja que els carrers estaven plens de gent i moltes cases estaven engalanades de domassos, però malauradament no es va poder dur a terme la processó degut a la pluja. Encara així, aquest succés ens deixà un fet molt curiós. A causa de la intensa pluja, els diferents passos que estaven a la plaça de Santa Maria la Major es dugueren ràpidament a les seves seus perquè no es fessin malbé, i en el cas de la Dolorosa, es cobrí amb una lona de plàstic i s'entrà a Santa Maria la Major. Aquest fou el primer cop que una imatge que no fos el

Fig. 5. La Dolorosa entrant de nou a Santa Maria la Major a causa de la pluja.

Sant Crist entrava a la parròquia de Santa Maria la Major el dia de la celebració. A Inca és necessari esmentar una tradició que s'ha conservat durant els anys i que està molt arrelada a la ciutat, són les tres Maries. És de destacar la següent cita:

“Dia 20 d'abril del 1407, el governador comunica al batle i jurats que ha estat informat de la solemnitat i representacions que han de fer a la vila Bartomeu Fuster i Jaume Albertí en reverència de les tres Maries, de la passió de Jesucrist i altres representacions que devien durar tres dies o més. Ell vol que només durin dos dies, ço es: Dissabte que serà sant Jordi i el diumenge següent. Dóna el corresponent permís. (Arxiu Regne Mallorca (ARM) AH 87, f.67)”.

Les tres Maries eren dones que estaven a peu de creu juntament amb Sant Joan Evangelista, o sigui: Maria, la mare de Jesús; Maria Magdalena; i Maria, la dona de Cleofàs (la germana de la mare de Jesús). D'aquesta manera, antigament per ensenyar a la gent, com que no sabien llegir, es feien representacions de l'Evangeli. D'aquestes n'han quedat algunes, com és la sortida de Pasqua de les tres Maries. D'aquesta manera, tres nines, que han de ser d'Inca, són inscrites d'ençà que neixen i interpreten el paper de Maria Magdalena, Maria de Salomé (seguidora de Jesús) i Maria de Cleofàs (germana de la Verge Maria), quan tenen uns 7-8 anys. Participen en el Davallament i a la processó darrere la imatge de la Dolorosa, vestides de negre pel dol i engalanades amb joies.

Fig. 6. Les tres Maries al Divendres Sant. Font: AHMI

El diumenge de Pasqua també surten a la processó acompanyant la Mare de Déu, però en aquest cas van vestides de blanc. S'ha de tenir en compte que durant molts anys eren les mateixes nines les que sortien els dos dies, però, degut a la llarga llista d'espera, depenent de l'any surten diferents nines el divendres i el diumenge. A més, dins Inca hi ha famílies comptades que tinguin els vestits originals de Maria, les quals presten tant el vestit com les joies.

3.8. Dissabte Sant

El Dissabte Sant no té tanta popularitat dins el conjunt de la Setmana Santa inquera. Antoni M. Alcover explica el Dissabte Sant a la pàgina 125 del seu llibre *Corema Setmana Santa i Pasco* de la següent manera:

“El Dissabte Sant ja no se compta casi com a Setmana Santa, sinó com a Dissabte de Pasco. Tant és així que ningú li diu es Dissabte Sant sinó es Dissabte de Pasco; i aqueix nom expressa la pura realitat, perquè tot l'ofici d'aqueix dia ja es de sa Resurrecció del Bon Jesús; tot ja és de Glòria i no dol ni tristor ni angúnia, com l'Ofici d'ets altres dies de Setmana Santa. Per tal motiu tractam aquest dia com es començament de ses festes de Pasco, perquè això es en realitat i no altra cosa.”

Durant aquest dia, com explica Antoni M. Alcover se celebra l'ofici més poètic interessant i llarg de tot l'any:

“Es solen començar devers les set i mitja. Lo primer que fan els escolans, és vestir ets altars que el Dijous Sant es despullaren (...). Surt tota sa comunitat cap a fer sa cerimònia d'encendre es foc nou (...). Se'n van a s'entrada de s'església, i davant sa porta beneeixen es foc nou i llavors cinc grums d'encens. (...). Amb això apaguen els llums de s'església, i després del foc nou encenen totes ses candeles i les llànties que representen tots els que tenen fe en Déu.”

3.9. Diumenge de Resurrecció

El Diumenge de Resurrecció és un dia joiós i d'alegria en què se celebra la processó de l'Encontre. Des de l'església de Santa Maria la Major surt Crist acompanyat pels cossiers, el penó major, la Unió Musical Inquera i, tots junts, es dirigeixen cap al carrer de Jaume Armengol. Allà es troben amb la Verge Maria que surt de l'església de Sant Domingo, acompanyada per les tres Maries, l'Agrupació Musical Joventut d'Inca i els representants de l'Associació de Confraries. Aquesta és una de les processons que menys canvis ha sofert al llarg del temps. Tan sols ha variat la sortida de la Mare de Déu, que passà a dur-se a terme com hem explicat abans des de la parròquia de Sant Domingo.

Cal destacar que el penó major durant molts anys no va sortir a la processó perquè era molt pesat i no hi havia ningú que s'oferís a portar-lo. Aquest penó es recuperà anys més tard gràcies a la Confraria de Sant Tomàs d'Aquino. D'aquesta manera, com que feia anys que no sortia, es va haver de restaurar, i la bandera fou arreglada de manera altruista per la modista Francisca Company. Avui en dia és portat per Sebastià Penya.

Un altre element important dins el Diumenge de Resurrecció, que és a vegades oblidat, són els escopeters. Aquest element, antigament representat pels caçadors de la Ciutat, consistia a amollar “salvas” des dels balcons quan Jesús i Maria ja s'havien trobat. Era per celebrar la resurrecció de Crist i per avisar a tota la ciutat que Crist s'havia trobat amb la seva mare. Antigament en tot el recorregut des de Jaume Armengol fins a la parròquia de Santa Maria la Major els balcons estaven plens d'escopeters. Fa uns anys, com que havia decaigut la participació, s'intenta fomentar

Fig. 7. El Penó Major. Font: Lluís Martín

Fig. 8. Els escopeters. Font: AHMI

que la gent que té balcons als carrers per on passa la processó els cedeixin i els engalanin amb domassos. S'ha de tenir en compte que els escopeters no depenen de cap organisme ni associació i que són una part essencial del diumenge de Pasqua que s'ha

de conservar, ja que Inca és un dels pocs pobles que encara els conserva. Un fet curiós és que antigament les "salvas" estaven carregades de confeti i quan esclataven sortia disparat per tot el carrer; aquestes "salvas" foren prohibides degut al perill que els canons de les escopetes s'embossassin.

4. X TROBADA DE CONFRARIES DE SETMANA SANTA DE MALLORCA

Com consta al , concretament a l'acta 58 de dia 2 de febrer de 1984, s'aprovà la candidatura de la ciutat d'Inca per celebrar-hi la X Trobada de Confraries de Mallorca per cinc vots a favor i tres abstencions.

La Trobada va tenir lloc dia 12 de març de 1985, i fou clau per a la Comissió de Confraries perquè a través d'ella les confraries es van haver d'unir perquè es pogués dur a terme. Per desenvolupar l'esdeveniment, hi va haver grans problemes, atès que no es disposava de cap lloc per poder instal·lar-hi l'exposició. Finalment aquesta es va dur a terme a l'antiga fàbrica Asinca, amb les propietats de cada confraria: imatge, vestimenta, estendards, que es van haver de netejar, pintar i il·luminar explícitament per a l'exposició, i el dinar de germanor es va realitzar al pavelló de sa Creu. Tota aquesta feina es va realitzar gràcies a la gran organització i participació de les confraries i els seus membres. Aquesta Trobada, a més, va tenir una gran rellevància dins el món de les confraries a escala de Mallorca, ja que es va informatitzar tota la informació de les confraries, com era la seva seu o vestimenta.

5. PAPER DE LES DONES DINS LA SETMANA SANTA INQUERA

És de destacar dins aquestes tradicions l'important paper que han tengut les dones. En un principi eren les encarregades de l'ornamentació dels passos per les processons, però no estava permès que sortissin en processó. A més,

eren les modistes les que feien els vestits de les caraputxes, i fins i tot les mares i les padrines es convertien en modistes per uns dies, i feien el vestit als seus fills i néts. Com podem veure durant molts anys les dones van tenir un paper molt reduït. En aquells temps, eren moltes les dones que volien sortir a les processons vestides de confreres, i és per això que són moltes les històries de dones inqueres que es feien passar per homes i d'aquesta manera aconseguien participar de manera activa dins aquestes celebracions. Durant molts d'anys les úniques dones que sortiren a les processons foren les nines que representaven les Marietes.

No fou fins a l'any 1985 que les dones van poder sortir en processó, i amb aquest permís es produí un gran auge de la Setmana Santa, ja que va augmentar considerablement la participació de confreres dins les processons de la Setmana Santa. Fou la Confraria de Sant Tomàs la primera a incorporar l'any 2001 una colla únicament de dones per portar la imatge de la Dolorosa. Com a curiositat s'ha de destacar que la primera vegada que el Sant Crist d'Inca fou portat per dones fou per la colla de dones portadores de la Dolorosa. Això fou el dia de la processó que es va celebrar el dia 29 de setembre de 2007, en què es commemorava el 400è aniversari de la Suor del Sant Crist.

Fig. 9. La Dolorosa portada per dones. Font: Miquel Llompart

Posteriorment, fou l'any 2010 en què la Confraria del Sant Crist va incorporar una colla de dones, i a partir d'aquí les altres confraries han anat creant colles mixtes d'homes i dones, com és el cas de la Confraria la Immaculada d'Acció Catòlica, La Puresa... Finalment, s'ha de destacar que avui en dia en general totes les confraries permeten la participació de la dona en aquestes celebracions.

6. CONSIDERACIONS FINALS

Durant el recorregut d'aquest treball d'investigació hem pogut observar com al segle XX ha existit una nova i diferent manera d'entendre la Setmana Santa. Durant els anys d'aquesta tradició dins Inca, s'han duit a terme variació de recorreguts, moltes de les processons han canviat, d'altres s'han suprimit i se n'han creat de noves. A partir d'aquí, dins aquestes consideracions finals creim oportú parlar del present d'aquesta Setmana Santa.

En l'actualitat és molt destacable l'enorme afany de recuperar molts dels aspectes històrics d'aquests actes, com és l'exemple que les processons passi pels carrers del casc antic. A mesura que han passat els anys, ha anat augmentant la distància entre el poble i aquestes manifestacions, i és per tal motiu que actualment s'està fent un gran esforç en aquest sentit, intentant que les processons passin per carrers estrets on la distància entre els confreres i el poble sigui menor, i així recuperar l'alè del poble i apropar la gent a aquestes celebracions.

Des del nostre punt de vista, avui en dia existeixen dues Setmanes Santes diferenciades. D'una banda, la Setmana Santa consumista, dedicada a les vacances, estades a vorera del mar, als viatges, etcètera; i de l'altra, la Setmana Santa cristiana o religiosa, diferenciada de l'anterior per l'objectiu de pregar i fer penitència. El que està succeint en el present de les dites celebracions és que aquestes dues tipologies de Setmanes Santes s'estan començant a mesclar, i la pregunta és: és correcte que succeeixi aquesta barreja?

Com hem pogut observar durant el recorregut d'aquest treball d'investigació, les celebracions de Setmana Santa tenen un rerefons religiós i històric molt important. És per aquest gran rerefons que les decisions que es prenen s'han de fer respectant la història i el sentit religiós de cada una de les manifestacions, és a dir, és molt necessari conèixer quin és el passat i quin és el motiu de cada acte. D'aquesta manera, no hem d'oblidar quin és el sentit de la Setmana Santa; un conjunt de mostres de fe cristiana i de penediment, en què l'objectiu no és fer un espectacle als carrers de la ciutat, sinó fer penitència i manifestar la fe en l'Església catòlica. Aquest és un dels fets que sovint s'obliden dins aquestes celebracions. És a dir, **per saber on anam hem de saber d'on venim.**

7. BIBLIOGRAFIA

Alcover, A. 1956. *Corema, Setmana Santa i Pasco*. Editoril Moll. Ed: Palma de Mallorca; 171 pp.

Cortés, S. 2009. *El Sant Crist d'Inca*. Ingramasa/sa. Ed: Inca; 172 pp.

Diversos autors. 1945-2018. Programes de Setmana Santa d'Inca.

Diversos autors. 1996. *10 anys de Setmana Santa d'Inca*. Ingramasa/sa. Ed: Inca; 230 pp.

Diversos autors. 2002. *Les confraries de Mallorca*. Ingramasa/sa. Ed: Inca; 540 pp.

Diversos autors. 2006. *Pregons de Setmana Santa*. Imprenta Molinos. Ed: Inca; 151 pp.

Esterlich, A i Crespí, N. 2006. *Parròquia de Sant Domingo d'Inca*. Ingramasa/sa. Ed: Inca; 155 pp.

Pieras, G. 1988. *Notes d'Inca, coses nostres*. Gràfiques Garcia. Ed: Inca; 281 pp.